

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ УКРАЇНИ

В даній статті досліджено деякі проблеми системи оподаткування України в сучасних умовах та, враховуючи досвід зарубіжних країн, запропоновано рекомендації щодо вдосконалення механізму оподаткування фізичних і юридичних осіб.

В данной статье исследованы некоторые проблемы системы налогообложения Украины в современных условиях и, учитывая опыт зарубежных стран, предложены рекомендации относительно совершенствования механизма налогообложения физических и юридических лиц.

In this article some problems of the taxation system of Ukraine in modern conditions are investigated and, taking into account the experience of foreign countries, the recommendations related to the perfection of taxation mechanism for physical and juridical persons are offered.

В наш час, коли в Україні відбуваються кардинальні перетворення в соціально-економічній та політичній сферах, а одним із важливих шляхів підвищення ефективності функціонування українських підприємств є вдосконалення механізму оподаткування, то актуальність обраної теми є очевидною.

Закони, що регламентували податкову систему в Україні, весь час змінювались з метою їх погодження з процесами, які мали місце у житті суспільства, за відсутності єдиної податкової політики. Станом на 01.07.2006 р. до Закону України «Про податок на прибуток підприємств» вносилися поправки майже 130 разів, до Закону «Про податок на додану вартість» – 122 рази, до Декрету про Державну митницю – 89 разів [2]. На жаль, немає статистики на 2008 рік, проте безперечно цифри будуть більш вражаючі. За таких умов суб'єкти господарювання опиняються в критичному становищі – більшість громадян в державі просто не в змозі встигнути за змінами, вони не знають, що саме, коли і за яким механізмом вони повинні сплачувати.

В Україні діють 28 загальнонаціональних і 14 видів місцевих податків і зборів. Середнє підприємство сплачує 9...12 видів податків і зборів [1]. На даний час в Україні при чесній сплаті податків і зборів згідно Закону України «Про систему оподаткування» підприємство повинно платити до бюджету 40...46 % його доданої вартості [3]. Але за принципом Лафера перевищення 35 % межі призводить до переходу значної частини економіки у тінь. Навіть розвиненим країнам із стабільним соціально-економічним становищем такий рівень не влас-

тивий і, як правило, це призводить до низьких темпів економічного зростання.

Намагаючись вирішити проблему податкового тиску та надмірного адміністративного контролю, господарюючі суб'єкти переносять відносини між споживачем та виробником, а також свої доходи у тіньовий сектор економіки, частка якого за різними підрахунками становить від 45 до 85 % валового внутрішнього продукту [2]. Результатом цього стає недоотримання державою частини податкових надходжень та намагання компенсувати це знову ж за рахунок введення нових податків та зборів. Але збільшення податкового навантаження означає або банкрутство платників податків, або, значно більшою мірою, їх відхід до тіньової економіки. Таким чином, діюча податкова система – це та сила, яка підриває національну економіку.

Всі ці проблеми вказують на недосконалість та неефективність чинної податкової системи, на те, що вона сприяє поглибленню економічної кризи. Отже, виникає необхідність проведення податкової реформи.

Таким чином, в Україні розпочався новий етап на шляху її інтеграції у світове товариство. 5 лютого 2008 р. у Женеві було підписано протокол про членство України у Світовій організації торгівлі (СОТ). Отримавши такий розширений доступ до світових ринків, виникає необхідність щодо внесення деяких змін у діючу систему оподаткування. У зв'язку з цим виникає необхідність внесення змін у законодавство, які б створювали для вітчизняних виробників умови діяльності, аналогічні існуючим у країнах - членах СОТ.

В Україні створено таку систему оподаткування, яка за своїм складом та структурою по-

дібна до податкових систем розвинутих європейських країн. Закони з питань оподаткування розроблено з урахуванням норм європейського податкового законодавства, а також аспектів податкової політики СОТ та інших міжнародних економічних організацій.

Проте, існуюча податкова система України характеризується також наступними негативними рисами:

1. Велика чисельність нормативних документів та невідповідність законів та підзаконних актів, які регулюють податкові відносини.

2. Нестабільність податкового законодавства, а саме численні зміни та поправки до існуючих законів.

3. Відсутність регулюючої функції та зосередження на фіскальній ролі податків.

4. Наявність законів, які належать до інших галузей права, але зачіпають питання регулювання податкових відносин.

5. Відсутність достатніх правових гарантій для учасників податкових відносин.

Податкові системи деяких країн Європи мають як спільні риси, так і відмінності. Для податкової системи України було б доцільно використання зарубіжного досвіду функціонування податкової системи.

Одним з прикладів може бути досвід досить розвинутої країни – Швейцарії. На чолі функціонування системи оподаткування стоїть права основа, тобто законодавча. В Швейцарії це питання вирішують універсальні для всіх податкові закони. Ця особливість полягає в тому, що всі учасники податкового процесу можуть самостійно розбиратись в змісті законів, вирішувати для себе, тобто своєї діяльності, провідні напрямки функціонування, тощо. Економічні думки з цього питання приймаються в першу чергу (попереду юридичних, наприклад). Будь-які юридичні конструкції – це улюблений засіб в Швейцарії – стають другорядними, якщо з'являються економічні тлумачення. Що стосується конфліктних ситуацій, то діють різні судові рівні. Перший – на рівні общин. Якщо питання не вдається вирішити на цьому рівні, рішення приймає кантональний суд. При відсутності згоди питання обговорюється в федеральному суді. На цьому рівні може бути розглянуте будь-яке питання. Надаючи таку самостійність підприємцям і іншим платникам податків, уряд Швейцарії значно зменшує відтік капіталу у тіньову економіку [4]. Підприємцю у Швейцарії простіше вибрати для себе певний, прийнятний для нього, напрям функціонування в рамках закону, ніж порушувати податкове

законодавство і ризикувати своїми матеріальними здобутками чи свободою. В Україні ж ситуація зовсім інша. Прийняття податкових законів іноді має неповну форму, тому вони постійно доповнюються, змінюються, а також іноді перероблюються. Підприємці в Україні не впевнені у завтрашньому дні, тому що більшість податкових законів в нас приймається в інтересах окремого кола людей, наближених до апарату управління. Платникам податку на прибуток необхідні гарантії, які забезпечуватимуть їм нормальну діяльність. На даний момент ми маємо трактування будь-яких суперечностей у податковому законодавстві на користь держави. Вважається, що відсутність таких гарантій з боку держави й корумпованість податкових структур і є однією з основних причин тінізації українського бізнесу.

Другим прикладом застосування податкового досвіду Швейцарії може бути самостійність кантонів (територіальних одиниць) у відношенні до податків. Інша особливість – конкуренція серед кантонів, бо кожен з них самостійно визначає податкові ставки, діючі на його території. Якщо податкові ставки будуть збільшені, тоді відповідно кантон отримає більше грошових коштів, але, з іншого боку, завдяки високим ставкам його населення може просто переїхати в більш «дешевий» кантон. Ось така конкуренція між податковими системами різних кантонів і є ефективним засобом зниження податкових ставок на території усієї Швейцарії. Локальність при цьому дає можливість швидко реагувати на зміни, які відбуваються в конкретному регіоні і поліпшувати становище на мікрорівні. В Україні, звичайно, існує деяка самостійність регіонів (місцеві податки і збори), однак вона значно обмежена. Адже встановлення розмірів і ставок податків здійснюється на загальнодержавному рівні й не має локального характеру. Таким чином, одним з напрямків використання світового досвіду може стати надання свободи регіонам в прийнятті необхідних законів, у встановленні податкових ставок та розмірів податків тощо.

Проведений аналіз чинних систем оподаткування України та зарубіжних країн дозволяє визначити резерви вдосконалення механізму оподаткування і підвищення ефективності його регулюючого впливу на розвиток підприємств.

Податкова система нашої держави змінювалась з кожним приходом нової влади. Тому, з метою забезпечення стабільності податкового законодавства після закінчення проведення податкової реформи передбачається встанов-

лення 5-річного мораторію на внесення змін до законодавчих актів з питань оподаткування, якщо такі зміни торкаються основних складових податкової системи (переліку податків і зборів, їх ставок (крім акцизів), принципів нарахування, заборони безспірного стягнення коштів з рахунків платників податку). Після закінчення терміну мораторію нормативно-правові акти, які регулюють податкові правовідносини, будуть прийматися не пізніше, ніж за шість місяців до початку нового бюджетного року, та набирати чинності не раніше, ніж з початку нового бюджетного року.

Сьогодні ключове місце в процесі адаптації національного податкового законодавства до норм та вимог угод СОТ і виконання обов'язків, узятих на себе українською стороною перед державами - членами Європейського Союзу (ЄС), відводиться прийняттю Податкового кодексу України – документа, що уособлює основні зусилля з реформування податкового законодавства нашої країни.

Отже, слід суттєво зменшити економічно необґрунтовані розбіжності між нормами Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» і положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку щодо визнання і оцінки доходів та витрат. В Україні діють спеціальні податкові правила визнання доходів і витрат (за першою з подій, що сталася раніше), що суперечать загальноприйнятому при розрахунку фінансових результатів принципу відповідності і методу нарахування в бухгалтерському обліку. Застосування цих податкових правил підриває концептуальні засади оподаткування прибутку. Тому пропонується, як один зі шляхів подальшого вдосконалення розрахунку оподаткованого прибутку за методом «витрати-випуск», перехід на загальноприйняті способи визнання доходів і витрат.

Ще одним цікавим моментом є те, що до валових витрат підприємства не відносяться витрати на вакцинацію робітників проти грипу [5]. У листі від 16.02.2004 р. № 2444/7/15-1117 до ДПА України «Щодо витрат на охорону праці» вказано, що переліком заходів та засобів з охорони праці, витрати на здійснення та придбання яких включаються до валових витрат, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27 червня 2003 р. № 994 встановлено, які заходи та засоби охорони праці відносяться до складу валових витрат. Вказаним Переліком такі заходи, як проведення профілактичних щеплень проти грипу, не передбачено і

тому витрати на такі заходи не відносяться до складу валових витрат.

Вартість вакцини на одну людину складає близько 80 грн. Тому виходить цікава ситуація, коли для підприємства з економічної точки зору (щодо некритичних працівників) є вигіднішим, коли працівники цього підприємства будуть хворіти на грип, адже витрати підприємства на оплату перших 5 днів хвороби на підставі лікарняного листка вільно і без проблем можна включати до валових витрат, а понесені витрати з вакцинації проти грипу для забезпечення здоров'я працівників в період епідемії грипу – ні. Вихід є, але наразі не у нас. І вихід цей зроблено у всіх цивілізованих країнах і називається він медичним страхуванням працівників за рахунок роботодавця. Саме такі страховки передбачають вакцинацію за рахунок плати за страховку. Але в нашій країні він ще не працює. Оскільки згідно з пп. 5.4.6 п. 5.4 ст. 5 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», до складу валових витрат включаються будь-які витрати зі страхування ризиків загибелі врожаю; транспортування продукції платника податку; цивільної відповідальності, пов'язаної з експлуатацією транспортних засобів, що перебувають у складі основних фондів платника податку; екологічної та ядерної шкоди, що може бути завдана платником податку іншим особам; майна платника податку; кредитних та інших ризиків платника податку, за винятком страхування життя, здоров'я або інших ризиків, пов'язаних з діяльністю фізичних осіб, що перебувають у трудових відносинах з платником податку, обов'язковість якого не передбачена законодавством або будь-які витрати зі страхування сторонніх фізичних чи юридичних осіб.

Передумовою забезпечення конкурентоспроможності продукції національних виробників є використання сучасного обладнання та технологій. З цією метою доцільне використання прискореної амортизації та зменшення її термінів. Адже, надаючи права прискореної амортизації за тими чи іншими видами основних фондів, держава тимчасово втрачає доходи, проте у підприємства накопичуються ресурси для модернізації та технічного переоснащення виробництва, що у кінцевому підсумку забезпечує його розширення, підвищення швидкості обертання грошей на підприємстві, збільшення прибутків і, відповідно, доходів бюджету. Взагалі така система нарахування амортизації дозволила б зменшити вартість вітчизняних това-

рів, що значно підвищило б їх конкурентоспроможність.

Джерелом фінансування оновлення матеріально-технічної бази підприємств може стати збільшення сум амортизації за рахунок збільшення балансової вартості основних засобів до їх ринкової вартості.

Щодо малого і середнього бізнесу, якому, за переконаннями влади, у нас створені сприятливі умови, то вони повинні сплатити до бюджету 56...58 % доданої ними вартості. В результаті на розвиток бізнесу, після відрахування матеріальних витрат, виплати заробітної плати на рівні не менше прожиткового мінімуму і виплати соціальних податків, нічого не залишається. Зараз більшість підприємств виживає лише тому, що роками приховує свій дійсний прибуток, обсяг виробництва і кількість працівників. За офіційними підрахунками експертів, їх обороти відрізняються від офіційної статистики в два-три рази [6].

Враховуючи ці недоліки й досвід розвинутих європейських країн, доцільно буде розповсюдити дію загальної системи оподаткування прибутку на всіх суб'єктів господарювання. Однак слід зберегти чинну систему фіксованих ставок єдиного податку виключно для фізичних осіб - підприємців з невеликим рівнем доходів, які займаються роздрібною торгівлею на ринках та наданням побутових послуг населенню й запровадити оподаткування інших фізичних осіб - підприємців єдиним податком за принципом оціночного доходу. Слід також забезпечити суб'єктам малого підприємництва можливість ведення спрощеної системи бухгалтерського обліку і звітності та звільнення деяких видів підприємств від необхідності ведення звітності про результати господарської діяльності.

Окрім того, вважається за доцільне запровадити режим, який сприятиме створенню нових підприємств і їх діяльності на початковому етапі. Як свідчить практика, цей період не повинен перевищувати 3...5 років. Податкові пільги повинні бути диференційовані по роках, зменшувати тягар початкових витрат на організацію справи, налагодження збуту, і в той же час налаштовувати менеджерів підприємства на вихід з зони пільгового сприяння. Слід також вжити заходів, які надади б можливість вільного і швидкого розвитку підприємництва в Україні, унеможливаючи при цьому будь-які зловживання з боку податкових чиновників. Оскільки тепер Україна є членом СОТ, такі умови

слід надавати усім суб'єктам підприємницької діяльності, як вітчизняним, так і зарубіжним.

Слід зазначити, що сумнівним є поширене твердження про те, що, чим меншою є кількість податків, тим ефективнішою є податкова система і тим краще виконується регулююча функція оподаткування. Реальність та досвід доводять, що господарська діяльність в сучасному світі настільки різноманітна, що невеликою кількістю засобів бюджетно-податкової політики регулювати їх неможливо. Для успішного управління економікою доцільно буде затвердити адекватний набір інструментів у вигляді податків, податкових пільг та спеціальних податкових програм.

На сьогодні непрямі податки, а саме податок на додану вартість і акцизний збір набули широкого застосування. В усьому світі акцизний збір є податком «на багатство», тобто на предмети розкоші. В нашій країні – це податок на високорентабельні та монополні товари (продукцію), перелік яких включає навіть продукти харчування. Щодо ПДВ, то він є важливою складовою податкових систем у понад 40 країнах світу, в тому числі в 17 європейських країнах. Ставки податку встановлюються в відсотках, які коливаються від 12 % у Люксембурзі та Іспанії, до 22 % у Данії і 25 % в Ірландії. Кількість ставок досить різна від однієї (в Данії) до семи (у Франції). Найнижча ставка – 2,1 % у Франції на продовольчі товари, і найвища – 33,3 % щодо товарів, які є предметами розкоші [7]. Буде доцільним ввести таку систему диференціації ПДВ і в Україні. Це не лише збільшить доходи до бюджету, а й знизить ціни на товари широкого вжитку, що суттєво покращить добробут небагатих верств населення. Наприклад, у Франції в 1988 р. діяло 4 ставки ПДВ: 5,5 % – на товари і послуги першої необхідності (продукти харчування, медикаменти, житло, транспорт і т.д.); 7 % – скорочена ставка на товари культурного побуту (книги); 18,6 % – нормальна ставка на всі види товарів і послуг; 33,33 % – гранична ставка на предмети розкоші, машини, алкоголь і тютюн.

Для поступової адаптації до податкового законодавства країн - членів СОТ та переходу до застосування і виконання положень нового податкового законодавства України органами виконавчої влади слід забезпечити широке ознайомлення громадськості з новою законодавчою базою та відпрацювати механізм контролю за належним справлянням податків за запропонованими нормами.

Платник податків має знати, що його кошти, які надійшли до бюджету, не розкрадено, а використано суворо за цільовим призначенням. На цьому тлі дуже цинічно виглядає рекламний заклик одного з чергових урядів: «Заплати податки й спи спокійно!». Лише уряд, який забезпечить суворо цільове використання бюджетних коштів, матиме моральне право запитати в кожного платника податків: «Ти заплатив податки?». Цього ми і прагнемо.

Отже, не потрібно концентрувати увагу лише на негараздах, які чекають на наших виробників із входженням до Світової організації торгівлі. Не ми перші, і не ми останні. Колишні республіки СРСР вже проторували шлях до СОТ, і Україна тут не найгірша. Якщо виникають проблеми, їх потрібно вирішувати – і рухатися вперед. Україна – європейська країна, і повинна це довести всьому світові.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Закон України «Про систему оподаткування» // Відомості Верховної Ради України, 1994. – № 14.
2. Гордиенко С. Революция податей. История будущего экономического роста // www.versii.com/telegraf/print.
3. Ревун В. «Чорні діри» українського оподаткування // Дзеркало тижня, № 31 (559). – 13-19 серпня 2005 р.
4. Дернберг Р. Л. Международное налогообложение / Пер. с англ. – М.: ЮНИТИ, 1997.
5. Гуржій С. Глава IV. Маразми податку на прибуток // www.magazm.org.ua.
6. Міхальська А. Загальна система оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності - юридичних осіб // Бізнес і законодавство, 2005. – № 21 (www.UkrBusiness.com.ua).
7. Демченко Л. М. Розвиток теорії оподаткування вченими Заходу // Фінанси України, 2004. – № 5. – С. 111.

Надійшла до редколегії 16.04.2008.